

Czym różni się Biblia od apokryfów?

Zasadnicza różnica między księgami znajdującymi się w Biblii i księgami nazywanymi apokryfami wynika z przynależności tych pierwszych do kanonu biblijnego, co jest konsekwencją rozpoznania przez daną wspólnotę religijną ich natchnionego charakteru, uznania zawartych w nich treści za prawdę (regułę) ich wiary oraz podporządkowania się im jako pismom stanowiącym normę ich postępowania. Biblia zawiera zatem księgi kanoniczne, podczas gdy pisma apokryficzne pozostają księgami niekanonicznymi. Ta formalna odpowiedź wymaga jednak doprecyzowania terminu „apokryf”.

Słowo „apokryf” (gr. *apokryphos*) pochodzi od greckiego czasownika *apokrypto* (ukrywam) i tłumaczy się jako „ukryty”. Odniesienie tego terminu do pism nazywanych dziś apokryfami nie ma jednoznacznej genezy. Niektórzy badacze wywodzą go od hebrajskiego słowa *ganuz* („ukryty, wyłączony”), mającego dwojakie znaczenie. Oznaczał bowiem albo święte księgi wyłączone z kultu z powodu ich zużycia i przez to składowane w genizie, czyli w schowku znajdującym się przy synagodze, albo też księgi wykluczone z czytania we wspólnocie jako szkodliwe. Inni naukowcy uznają słowo „apokryf” za pochodzące od gnostyków, którzy odnosili je do ksiąg ezoterycznych, ukrytych przed profanami i zastrzeżonych tylko dla wybranych.

Wydaje się jednak, iż pierwotnie termin ten miał wydźwięk pozytywny, odnosząc się do ksiąg świętych, których treść była zbyt wzniosła, by móc ją udostępnić wszystkim. W Dn 12,9-10 zostają wspomniane słowa, które pozostają ukryte aż do końca czasów, będąc zrozumiałe tylko dla mądrych. Swoista obrona tych pism znajduje się w 4 Ezd 14,44nn, w której opowiada się, jak Ezdrasz pod natchnieniem Bożym w ciągu czterdziestu dni podyktował pisarzom dziewięćdziesiąt cztery księgi, z których to, z polecenia Bożego, upubliczniono tylko dwadzieścia cztery księgi (odpowiadają one księgom Starego Testamentu), zaś pozostałe siedemdziesiąt ksiąg ukryto dla mądrych. Trzeba jednak dodać, że księgi te cieszyły się dużą popularnością, przez co trudno je uznać za „ukryte”. Z czasem termin „apokryf” nabrał znaczenia pejoratywnego, gdyż prawowierność tych ukrytych ksiąg była często wątpliwa. Po raz pierwszy tego terminu użył Orygenes († 254), który odniósł go do pism gnostyckich. Ponieważ te tajemne księgi były przechowywane i tworzone w kręgach heretyckich, niektórzy Ojcowie Kościoła zaczęli nazywać apokryfami pisma heretyckie, zabraniając ich lektury. Publicznie czytano tylko księgi kanoniczne, czyli natchnione, dlatego też za św. Hieronimem († 420) apokryfami zaczęto nazywać wszelkie księgi niekanoniczne („Cokolwiek jest poza księgami kanonicznymi winno być zaliczone do apokryfów”, *Prol. galaetus*, PL 28,556).

Współcześnie zastosowanie terminu „apokryf” jest różne u protestantów i katolików. W ujęciu protestantów apokryfy to księgi deuterokanoniczne Starego Testamentu, poszerzone o 3-4 Ezd oraz

Modlitwę Manassesę. Do ksiąg deuterokanonicznych Starego Testamentu zalicza się pisma, które znalazły się w *Septuagincie* (przekładzie Biblii hebrajskiej na język grecki dokonany przez Żydów aleksandryjskich), ale nie zostały włączone przez Żydów palestyńskich do ich kanonu ksiąg świętych. Są to następujące teksty: Tb, Jdt, Ba, Mdr, Syr, 1-2 Mch oraz dodatki do Dn i Est. Ponieważ stanowiły część *Septuaginty*, były spisane w języku grecki, jakkolwiek pierwotnie część z nich była znana w języku hebrajskim (np. Syr). Natomiast księgi uznawane przez katolików za apokryfy protestanci określają mianem pseudoepigrafów w tym sensie, że autorstwo tych ksiąg jest fałszywie przypisywane postaciom z dawanych czasów, np. Baruchowi czy Henochowi.

Katolicy pod słowo „apokryf” podkładają inne znaczenie niż protestanci, gdyż obejmują tym terminem pisma religijne, które powstały w judaizmie czasów Chrystusa oraz we wczesnym chrześcijaństwie, nie wchodząc jednak do zbioru ksiąg kanonicznych (natchnionych).

Pozostając przy nazwie „apokryfy”, należy rozróżnić między apokryfami Starego i Nowego Testamentu. Apokryfy Starego Testamentu stanowią część literatury międzytestamentalnej, do której należą jeszcze m.in. teksty znalezione w Qumran, pisma Filona z Aleksandrii i Józefa Flawiusza, targumy oraz pisma rabiniczne. Oryginalnym językiem tych apokryfów był hebrajski, aramejski lub grecki, jakkolwiek większość z nich dotarła do naszych czasów jedynie w tłumaczeniach łacińskich, greckich, ormiańskich, etiopskich, starosłowiańskich i innych. Wiele apokryfów Starego Testamentu znanych jest tylko w fragmentach bądź też tylko z tytułu, przez co niemożliwe jest podanie dokładnej liczby wszystkich apokryfów. Na chwilę obecną dostępnych jest ok. 70 apokryfów Starego Testamentu. Powstawały one, gdy kanon Starego Testamentu był jeszcze dość płynny we wspólnocie żydowskiej. Jest to okres od początków II wieku przed Chr. do końca I wieku po Chr. Pisma te były tworzone przez Żydów, którzy chcieli uzupełnić księgi święte i w ten sposób dookreślić swoją tożsamość w stosunku do różnych grup rywalizujących ze sobą we wspólnocie żydowskiej, jak również w stosunku do Boga. Bardzo często apokryfy nawiązywały do ksiąg biblijnych w formie cytatów, ale starały się przekazać treści biblijne w nowej szacie językowej lub też rozpowszechniały nowe idee religijne naśladując język biblijny. Apokryfy Starego Testamentu zaspokajały potrzeby pobożności ludowej, podejmując pytania o los człowieka po śmierci, szukając przyczyn zła, rozwijając zainteresowanie światem aniołów i demonów. Z tego też powodu niektóre apokryfy wywarły wpływ również na myśl teologiczną wczesnego chrześcijaństwa (np. 1 Hen w kwestii eschatologii czy angelologii). Trudno znaleźć kryterium pozwalające na dokładny podział apokryfów Starego Testamentu. Biorąc pod uwagę gatunek literacki, można podzielić te teksty na: apokalipsy (np. *Apokalipsa Abrahama*, *Apokalipsa Ezdrasza*), testamenty (np. *Testament Dwunastu Patriarchów*), poszerzenia ksiąg biblijnych (np. *Żywoty Proroków*, *Józef i Asenet*) oraz psalmy i sentencje (np. *Psalmy Salomona*, *Modlitwa Manassesę*). W języku polskim omawiane pisma zostały uprzystępnione przez ks. prof. R.

Rubinkiewicza, pod którego redakcją ukazały się *Apokryfy Starego Testamentu* (Warszawa: Vocatio 1999).

Pozostają jeszcze do omówienia apokryfy Nowego Testamentu. Są to utwory o charakterze biblijnym, których treść jest związana z okresem i postaciami Nowego Testamentu. Ich bohaterami mógł być Chrystus (np. *Dzieje Pilata*), Maryja (np. *Transitus*), któryś z apostołów (np. *Dzieje Pawła*, *Apokalipsa Piotra*) lub inna osoba występująca w Nowym Testamencie (np. *Dzieje Józefa z Arymatei*). Autorzy tych tekstów podają się często za naocznych świadków i podszywają się pod którąś z postaci występujących w Nowym Testamencie, przywołując jej imię w tytule swego pisma. Apokryfy Nowego Testamentu uzupełniają wydarzenia z życia Jezusa oraz osób z Nim związanych, opowiadają i zdarzeniach, które nie występują w Ewangeliach (np. apokryfy określane mianem *Ewangelii Dzieciństwa*). Autorzy omawianych apokryfów naśladują gatunki występujące w Nowym Testamencie lub nawiązują do tematyki biblijnej, posługują się stylem biblijnym, w podobny sposób opisują cuda i wydarzenia. Utwory te powstawały przede wszystkim w okresie od II do V wieku. Z tego okresu pochodzą apokryfy ważne dla zrozumienia teologii chrześcijaństwa pierwszych wieków, jak również dla poznania historii redakcji Ewangelii synoptycznych: *Protoewangelia Jakuba*, szereg ewangelii judeochrześcijańskich i gnostycznych (np. *Ewangelia Tomasza*, *Ewangelia Judasza*), pięć wielkich dziejów apostołów (Piotra, Pawła, Andrzeja, Jana i Tomasza) oraz wiele apokalips (np. *Apokalipsa Piotra*). Apokryfy Nowego Testamentu dzielimy analogicznie do podziału ksiąg kanonicznych na apokryficzne ewangelie, dzieje, listy i apokalipsy. Tłumaczenie polskie tych tekstów dostępne jest w trzutomowym dziele *Apokryfy Nowego Testamentu* pod redakcją ks. prof. M. Starowieyskiego: t. 1 (w dwóch częściach) – *Ewangelie apokryficzne*, t. 2 (w dwóch częściach) – *Apostołowie*, t. 3 – *Listy i apokalipsy chrześcijańskie* (Kraków: Wyd. WAM 2003, 2007, 2001).